

УДК 342.511–057.341(092.2):004.77

Володимир Удовик,

директор Фонду Президентів України НБУВ,
канд. іст. наук

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА ПРЕЗИДЕНТІВ ДЕРЖАВ У СУЧАСНОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: ФОРМУВАННЯ ТА СКЛАД

У статті розглядається типологія документальної спадщини президентів держав, яка зберігається в спеціалізованих бібліотечно-музейних установах країни світу й надається користувачам в електронному вигляді через світову мережу.

Ключові слова: президент, бібліотека, музей, Інтернет, документальна спадщина.

Інститут президентства – одна з найголовніших інституцій у багатьох країнах світу. Президенти впливають не лише на всі сфери внутрішнього життя країни, а й на глобальні цивілізаційні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві. Отже, дослідження процесів розвитку світового співтовариства в цілому та окремих країн зокрема неможливо без вивчення діяльності президентської влади в провідних країнах світу або окремих держав. Документальна спадщина президентської діяльності репрезентована великою кількістю різноманітних документів, які розподіляються як за видовою ознакою, так і за місцем зберігання і популяризації. Звичайно, більшість документів і матеріалів функціонування інституту президентства зберігаються в державних архівах, але частина специфічних ресурсів, які відображають роль глави держави в політичному процесі, його особисті документи становлять основу спеціалізованих бібліотечно-архівних колекцій, зокрема президентських бібліотек чи музеїв. Більшість із них розпочали оцифровку документальних джерел і виставлення на своїх веб-порталах інформаційних ресурсів, які висвітлюють діяльність президентів.

Питанням збереження документальних ресурсів президентської влади займалися дослідники президентських бібліотек, зокрема Я. Чепуренко, Л. Галаган, Н. Стрішенець, А. Кушерський та ін. [1–4, 6, 7].

Але комплексного дослідження, яке б висвітлювало тенденцію у світовому масштабі, а не лише окремих країн, на сьогодні не представлено.

Метою цієї статті є розгляд типології документальної спадщини президентів і систематизації установ, які займаються її формуванням, збереженням і введенням у науковий і культурний обіг шляхом представлення її в електронному інформаційному просторі.

Документальна спадщина інституту президентства об'єднує всю сукупність книжно-рукописних та документальних архівних, бібліотечних і музейних фондів. Вона збирається, зберігається і досліджується в спеціалізованих установах: бібліотеках, музеях, культурних центрах тощо. Ці установи, виходячи зі статутних цілей, крім власне архівної (збір джерел), виконують ще й меморіальну функцію (президентські бібліотеки США, президентські музеї і центри Казахстану, Росії, Франції, Філіппін тощо), науково-дослідну (президентські бібліотеки Білорусі, Азербайджану, Росії, дослідний центр у Мексиці та ін.), освітню (президентські бібліотеки США та музей у Казахстані).

У деяких країнах президентські бібліотеки об'єднують декілька функцій, в інших – існує мережа президентських центрів, музеїв і бібліотек, які реалізують певні специфічні завдання. Так, у Росії є Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина – національна електронна бібліотека культурно-історичної спадщини, а також функціонує Бібліотека Адміністрації Президента, створюється Президентський центр Б. М. Єльцина в Єкатеринбурзі для збереження і дослідження документальної спадщини першого президента РФ. Така сама ситуація і в Казахстані: Музей першого президента Казахстану, Архів президента Казахстану, фонд у Національній бібліотеці та ін. Унікальною установою, яка поєднала в собі функції бібліотеки, архіву й музею, є Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

З метою систематизації документальних ресурсів президентської влади у світовій мережі Інтернет ми виділяємо такі групи сайтів, які репрезентують різноманітні джерела інформації про функціонування інституту президентства:

- державні президентські бібліотеки й музеї;
- приватні музейні й бібліотечні колекції;
- дослідні центри з інституту президентства;
- фонди экс-президентів;
- офіційні інтернет-представництва діючих глав держав і їхні особисті веб-сторінки;
- блоги й сторінки в соцмережах.

Державні президентські бібліотеки створено в різних країнах світу, в одних – це бібліотеки колишніх президентів, в інших – це бібліотечні установи для інформаційно-аналітичного обслуговування вищих органів державної влади, які виростили на основі невеликих бібліотечних відділів адміністрацій чи канцелярій. Більшість із президентських бібліотек мають власні веб-сторінки для висвітлення своєї діяльності та введення в науковий обіг електронних інформаційних ресурсів з проблематики державотворення, конституціоналізму, політології і права.

Історія президентських бібліотек розпочалася в США у 1934 р., коли президент США Ф. Рузвельт вирішив створити власну бібліотеку для зберігання документів, що були створені під час його правління. Подарувавши свою бібліотеку державі, Ф. Рузвельт започаткував традицію оформлення документальних ресурсів президентської влади в окремій установі під керуванням державних органів. Так було створено систему президентських бібліотек під керівництвом Національного архівного управління та Адміністрації документації США, яка на сьогодні нараховує 13 бібліотечних установ [11]. Хоча всі вони формально в одній організації, але за складом документів, виконанням завдань вони різняться. Історії створення і функціонування президентських бібліотек США присвячено багато праць у зарубіжній і вітчизняній історіографії [2–4, 6, 7]. Кожна з президентських бібліотек займається збором та накопиченням масиву інформаційних ресурсів (друковані та електронні джерела, аудіо-і відеоматеріали) з проблематики діяльності президента та історії розвитку держави епохи його правління. Удосконалюючи власні веб-сторінки, президентські бібліотеки США частково виставляють власні інформаційні ресурси широкому загалу користувачів для ознайомлення з характером документів і матеріалів, але повного доступу до всієї колекції документів немає в жодній бібліотеки. Найбільше представлено інформаційні ресурси на сайті Президентської бібліотеки Біла Клінтона (<http://www.clintonlibrary.gov>). Це не лише його накази й розпорядження з важливих державних питань, щоденний розклад прийому в Білому домі, архівні матеріали, а також фото зустрічей його й першої леді з видатними діячами світу й мультимедійні ресурси, зокрема прес-конференція з Президентом України Л. Кравчуком у грудні 1994 р. [12].

Крім президентських бібліотек Національного архіву, у США існує кілька приватних президентських бібліотек та музеїв президентів XIX–XX ст., зокрема Президентська бібліотека й музей А. Лінкольна, У. Мак-Кінлі, К. Куліджа, Президентський центр Р. Хейса, Президентська бібліотека В. Вільсона та ін.

Унікальні ресурси американських бібліотечних установ з'явилися завдяки реалізації проєктів «Усна історія». Так, у Президентській бібліотеці Д. Кеннеді понад 1100 інтерв'ю з різними сучасниками подій початку 60-х років ХХ ст., які доповнюють рукописні й друківані матеріали [8].

У країнах ЄС відсутні спеціалізовані бібліотеки американського типу, але при більшості президентських канцелярій функціонують бібліотеки для обслуговування співробітників, що обслуговують діяльність президента. Деякі з них мають власні веб-сайти. Наприклад, Бібліотека Секретаріату Президента Італійської Республіки (http://www.quirinale.it/qrnw/statico/biblioteca/bib_home.htm) нараховує понад 70 тис. книг, 2450 мікрофільмів, понад 500 мультимедійних дисків і має колекцію сучасних італійських ЗМІ. Її було організовано в 1949 р. як підрозділ історичного архіву Секретаріату. З 2007 р. вона діє як окрема одиниця і контролюється генеральним секретарем. Бібліотека, основою фонду якої стала бібліотечна колекція королівського двору, займається не лише поповненням інформаційними ресурсами та їх обслуговуванням, а й веде науково-дослідну роботу, надає інформаційно-аналітичні й консалтингові послуги підрозділам Секретаріату, а також готує і поширює інформаційні бюлетені (щоквартальний «Бюлетень нових надходжень» і тематичні *Percorso tematico* і *Bollettino dei periodici*) і каталоги, формує електронні бази даних. Співробітники цієї установи беруть участь у проєктах Секретаріату та італійських бібліотек щодо розвитку мережевої інформації. Крім бібліотеки, при Секретаріаті функціонує й архів президентів. Він складається з документів діяльності всіх президентів Італійської Республіки й частково документів королівського двору. Документи й матеріали зберігаються у вільному доступі за винятком тих, що мають державну таємницю. Для дослідників інституту президентства, зокрема Італії, важливим джерелом є особисті документи президентів (близько 6 тис. аудіокасет і 1550 відеокасет, велика кількість фоторесурсів). З останніх надходжень до архіву – це особисті щоденники колишнього президента Республіки К. Чампі, які охоплюють період з 1977 до 2006 р. Частково в електронному вигляді вони доступні на веб-сторінці архіву [9].

Переважає більшість інформаційних ресурсів, що входять до складу документальної спадщини інституту президентства європейських країн, перебувають у приватних руках і використовуються для репрезентації періоду правління певного президента. В основному, управляють приватними музеями й бібліотеками спеціально створені фонди [Фонд Шарля де Голля (<http://www.maison-natale-de-gaulle.org>), Фонд

О. Квасневського (<http://www.kwasniewskialeksander.eu>) та ін.]. Приватні музеї чи бібліотеки, як правило, засновуються на батьківщині президентів і їх представлення в сучасному інформаційному просторі залежить від ролі лідера в державному і світовому процесі. Наприклад, у Франції у 2008 р. відкрили Музей-меморіал Шарля де Голля у селищі Коломбеле-Дьоз-Егліз, де був похований цей видатний французький діяч. Відкриттю нового музейного комплексу посприяв Фонд Шарля де Голля, який інвестував у проект близько 14,5 млн євро. За задумом фундаторів, музей являє собою найсучасніший освітній та архівний центр. Експозиція складається з декількох частин, які присвячені ключовим подіям у житті французького президента: друга світова війна, колонізація Алжиру, студентські рухи 1968 р. На відкритті були присутні президент Франції Н. Саркозі та канцлер Німеччини А. Меркель. У фондах музею зберігаються відеоматеріали (понад 20 год.), які висвітлюють діяльність де Голля, частина з них представлена на сайті.

На жаль, процес введення музейних фондів у науковий та інформаційний простір відбувається дуже низькими темпами. І це, певно, менше залежить від фінансування, ніж від намагання залучити до себе відвідувачів реальних, а не віртуальних.

Велику роль у зборі, збереженні та накопиченні документальної спадщини інституту президентства грають приватні фонди президентів. Переважна більшість із них займається благодійною діяльністю на чолі або з екс-президентом, або з його нащадком. Але водночас вони сприяють відкриттю меморіальних музеїв або бібліотек для збереження документів та матеріалів екс-президентів та репрезентації періоду його правління. Крім того, вони вводять великий масив інформаційних ресурсів про президентів або документальну спадщину самих президентів у світову мережу шляхом ведення відповідних сторінок на своїх інтернет-порталах. Наприклад, Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна» (<http://www.kuchma.org.ua>) зібрав і виставив в Інтернет інтерв'ю, статті та книги самого Президента.

Установи, які займаються не лише накопиченням документальних джерел про інститут президентства, а й займаються його вивченням, аналізом та виробленням пропозицій до вдосконалення державної політики глав держав – це дослідницькі або так звані «мозкові» центри. Яскравим прикладом такої організації є дослідницька організація Міллер-центр. Цей інститут був створений у 1975 р. на базі Університету Вірджинії і задумувався фундаторами як позапартійна установа, що буде надавати допомогу вищій державній владі у підвищенні ефективності державного

управління. Наукові дослідження та діяльність співробітників інституту проводяться в таких напрямках: дослідження інституту президентства, вироблення методологічних засад дослідження державної політики, введення в суспільний та науковий обіг документальних ресурсів з проблематики інституту президентства з метою заохочення та активізації громадянського суспільства, а також сприяння роботі двопартійної комісії, яка виробляє спільні рекомендації для президента та парламенту стосовно актуальних подій. Для дослідження документальної спадщини інституту президентства у США ця установа цінна ще й тим, що вона займається реалізацією державного проекту усної історії всіх президентів США, починаючи з Д. Картера. На веб-сайті інституту (<http://millercenter.org>) представлені не лише історичні відомості та фактологічна інформація, а й багатий архівний матеріал (аудіо- та відеовиступи президентів США). Міллер-центр своєю діяльністю нагадує інститути стратегічних досліджень у Казахстані [Казахстанський інститут стратегічних досліджень (www.kisi.kz)], Україні [Національний інститут стратегічних досліджень (www.niss.gov.ua)], Росії [Російський інститут стратегічних досліджень (<http://www.riss.ru>)], але має автономний характер.

У Мексиці з 2007 р. функціонує Центр Вісенте Фокса (<http://centrofox.org.mx>) – дослідницький інститут з проблематики інституту президентства в країнах світу. Цей центр поєднав у собі всі вищезазначені види організацій – це бібліотека, музей та науково-дослідний інститут. Бібліотека та музей наділені меморіальними функціями з метою формування інформаційних ресурсів (книги, періодичні видання, аудіо-, відеоматеріали), які висвітлюють передвиборну кампанію та діяльність на посту глави держави президента Мексики 2000–2006 рр. В. Фокса [10]. Водночас науково-дослідний інститут займається дослідженням державного управління, проведенням науково-практичних конференцій та виробленням рекомендацій з підвищення ефективності діяльності президентської влади в країні.

Для ефективного функціонування інституту президентства необхідно застосовувати новітні досягнення не лише політичної та економічної сфери, а й інформаційної. Комунікаційні канали зв'язку глави держави з його виборцями у світовій мережі формуються шляхом створення та функціонування офіційних веб-порталів представництв президента та його канцелярії; особистої веб-сторінки; ведення блогів у популярних інтернет-щоденниках або сторінок у соціальних мережах.

За часів домінування в інформаційному просторі веб-технологій першого покоління найпоширенішим методом оперативного

інформування суспільства про діяльність глави держави, його плани та реакцію на актуальні питання сьогодення було створення веб-сайтів офіційних представництв президентів, глав урядів тощо. З часом вони випередили за мобільністю та охопленням читацької аудиторії друковані офіційні видання (в Україні, наприклад, «Урядовий кур'єр», «Голос України»). Кожний наступний глава держави намагався вдосконалити сайт попередника, додати нові інформаційні можливості та збільшити інформаційні ресурси, зокрема мультимедійні.

На сьогодні веб-сайти та веб-портали глав держав, незважаючи на проникнення політиків у соціальні мережі та блогосферу, залишаються головним комунікаційним каналом вищої верховної влади. Наприклад, у США 42 млн громадян користуються урядовими сайтами для ознайомлення з державною політикою, 23 млн – для коментування урядових рішень та надання пропозицій, 14 млн – для інформування перед виборами та 13 млн – для участі в акціях лобістських кампаній з метою підтримки тих чи інших рішень [5].

Соціальні мережі – це один із сучасних видів комунікаційних зв'язків між віддаленими абонентами, це засіб спілкування та самовираження. На відміну від блогерів користувачам соціальних мереж не потрібно вміти писати зрозумілі багатьом пости на актуальні теми для підтримки своєї популярності в мережі. У соціальних мережах створюються співтовариства, які різняться поглядами, інтересами, гуртуються навколо популярної особи, політика чи актора тощо. І головне в цьому процесі – з боку модератора чи політика-президента, якщо він сам веде свою сторінку, – це підтримка інтересу в читачів не лише своїм становищем у суспільстві, а цікавістю спілкування, висвітленням актуальних для громадян тем.

Найбільш популярною в політиків, глав провідних держав світу є соціальна мережа Facebook, більшість завело там свої аккаунти (сторінки), але не всі їх постійно підтримують та пишуть у них пости на актуальні теми.

Переваги блогів та соціальних мереж у тому, що політик, президент піднімає лише проблему, формулює завдання на перспективу, а співтовариства користувачів роблять основну роботу – критикують, дискутують, пропонують альтернативні рішення або ж роблять роботу помічників блогера для підтримки його ідей.

Таким чином, з розвитком інформаційних технологій та розширенням впливу світової мережі Інтернет процес комунікації верховної державної влади з суспільством виходить на більш вищий рівень у порівнянні

з можливостями традиційних ЗМІ (преса, радіо, телебачення). Технології веб 2.0 дають можливість організувати процес зворотного зв'язку. Тобто керівник держави не просто може донести до більш широкого кола громадян основи своєї політики, стратегічні плани на майбутнє, а й, проаналізувавши питання та коментарі читачів, визначити основні суспільно значущі проблеми та намітити шляхи їх вирішення. Найбільш популярними серед глав держав є соціальна мережа Facebook, на якій зареєстровано більшість активних політиків, *Twitter* та відеохостінг Youtube. Крім того, офіційні веб-портали та особисті веб-сторінки залишаються головним інформаційно-комунікаційним каналом між вищою державною владою та суспільством.

Отже, документальна спадщина інституту президентства в країнах світу репрезентована великим масивом інформаційних ресурсів як за видовою ознакою, так і за типологією його формування. Неоднорідно представлений у світовому електронному інформаційному просторі цей масив усе ж дає уявлення про діяльність президентської влади в різних країнах і в різні епохи. Найбільш інформативними в історичному плані є веб-сторінки президентських бібліотек США і музейних комплексів у Європі та країнах СНД. Водночас сучасний аналіз інституту президентства, перспективи його розвитку та постійний моніторинг ролі президентів у вирішенні актуальних завдань надають дослідницькі центри інституту президентства та блогосфера.

Список використаних джерел

1. *Галаган Л. М.* Он-лайнві ресурси президентських бібліотек світу / Л. М. Галаган // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 27. – С. 44–53.
2. *Гарбузов В. Н.* Президентские библиотеки / В. Н. Гарбузов // США и Канада: политика, экономика, культура. – 1999. – № 5. – С. 119–127. Кушерський А. Президентські бібліотеки у світовому інформаційному просторі (на прикладі США) / А. Кушерський // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 27. – С. 68–81.
3. *Стрішенець Н.* Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування / Н. Стрішенець // Бібл. вісн. – 2001. – № 6. – С. 31–39.
4. *Удовик В. М.* Представлення глави держави в сучасному інформаційному просторі: досвід провідних країн / В. М. Удовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 259–267.

5. *Чепуренко Я.* Структура, формування та збереження документних фондів президентських бібліотек США / Я. Чепуренко // *Бібл. вісн.* – 2002. – № 2. – С. 22–36.

6. *Anaman Christopher* Presidential Libraries: The Influence of Ideology on Architecture [Electronic resource] / *Christopher Anaman* // *The Sovereign. A Collection of Political Science Student Essays.* – 2011. – Vol. 2 Issue 1. – P. 11–21. – Mode of access: http://orgs.svsu.edu/clubs/psa/sovereign/vol2_iss1.pdf#page=11. – Title from the screen.

7. *Archivally Speaking* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://archiveblog.jfklibrary.org>. – Title from the screen.

8. *Ciampi consegna i suoi diari per l'Archivio Storico del Quirinale* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.quirinale.it/qrnw/statico/eventi/diariciampi/consegnadiariciampi.htm>. – Title from the screen.

9. *Martin Diego Rodriguez Azc6rraga, Salinas Pliego, Slim y Roberto Hern6ndez, entre asociados del Centro Fox* [Electronic resource] / *Diego Rodriguez Martin* // *La Jornada.* – Mode of access: http://www.jornada.unam.mx/2007/05/31/index.php?section=politica&article=015_n1_pol. – Title from the screen.

10. *Presidential Libraries* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/presidential-libraries>. – Title from the screen.

11. *Video Gallery* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.clintonlibrary.gov/videos.html>. – Title from the screen.